

Албена Стаменова

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БОЛГАРІЇ ТА УКРАЇНИ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XIX ст.)

У статті розглянуто періодичні видання Болгарії та України останньої чверті XIX ст. Досліджено специфіку преси обох країн, зумовлену суспільно-політичними реаліями.

Ключові слова: Болгарія, Україна, періодичні видання, XIX ст.

В статье рассмотрены периодические издания Болгарии и Украины последней четверти XIX в. Исследовано специфику прессы обеих стран, обусловленную общественно-политическими реалиями.

Ключевые слова: Болгария, Украина, периодические издания, XIX в.

In article periodicals of Bulgaria and Ukraine of last fourth of XIX cent are examined. Specific of press of both countries that caused by social-politic realities was investigated.

Key words: Bulgaria, Ukraine, periodical press, XIX century.

Стаття охоплює період від 1878 р. до кінця XIX ст. для Болгарії та до 1905 р. — для України. Цей часовий інтервал починається 1878 р. — початком існування самостійної Болгарської держави після п'ятистолітньої перерви, зумовленої турецьким поневоленням. Цю точку відліку можна співвіднести й з українською історією. 1876 р. на українських землях, які перебували у складі Російської імперії, відбулася важлива подія: набув чинності т. зв. Емський указ — черговий акт заборони російського царизму з далекосяжними згубними наслідками стосовно не лише української мови, а й культури та суспільства загалом. Кінець досліджуваного періоду для Болгарії хронологічно позначав кінець століття, а для України — рік Революції 1905 р. в Росії, де нове XX століття привнесло масштабні зміни в усі сфери життя, зокрема тимчасове скасування цензури щодо українських видань.

В Україні та Болгарії розвиток періодики від її появи на початку/в середині XIX ст. і відповідно до кінця 70-х рр. XIX ст. виявив деякі подібності та розбіжності. Передусім в обох країнах періодика виникла пізно, її історія пов'язана зі значними, часто нездоланими перешкодами матеріального та цензурного характеру. Українці, як і болгари, не мали тоді власної держави, а відмінності в розвитку преси обох народів можна пояснити не лише політичними проце-

сами, а й умовами розвитку української періодики в державах, у межах яких українці проживали, — у Російській та Австро-Угорській імперіях.

У Східній Україні перші періодичні видання з'явилися раніше, ніж у Західній Україні, — 1816 р., але до 1878 р., тобто за 62 роки, вийшло лише 20 назв, з яких власне періодичних видань (газет) — лише 9. На початок 80-х рр. XIX ст. періодика, журналістика та публіцистика перебували на зародковому етапі розвитку.

У Західній Україні розвиток періодики започатковано 1837 р. альманахом «Русалка Дністровая», чия сумнозвісна доля (наклад конфісковано та видання заборонено) показує, що він помітно випередив свій час як у сенсі впливу на розвиток суспільних відносин серед українців, які жили в Австрійській імперії, так і щодо впливу на утвердження української національної свідомості. Перше справжнє періодичне видання — часопис «Зоря Галицька» — вийшло 1848 р., коли внаслідок революції того ж року почалися значні зміни у суспільно-політичному устрої країни. Відтоді умови розвитку друку в Західній Україні, хоча й з усіма складнощами, стають незрівнянно сприятливішими, ніж у Східній Україні. За 30 років західні українці видали майже 80 пресодруків [3, с. 35—100; 4].

Болгарські періодичні видання, які видавали болгари і які призначалися для болгар, уперше вийшли із майже 200-річним запізненням після зародження періодики в Західній Європі. Початок преси до Визволення Болгарії від турецького гніту 1878 р. поклав 1844 р. журнал «Любословіє», який видавав Константин Фотінов у Смірні (Туреччина). Першу болгарську газету «Български орел» видавав у Лейпцигу Іван Богоров. Загальна кількість болгарських періодичних видань до 1878 р. — 106 (75 газет та 31 журнал).

Усі болгарські періодичні видання до Визволення видавалися поза межами болгарських земель, за винятком турецьких видань болгарською мовою — 4 газети та 1 журнал [1, с. 376].

Після визвольної для Болгарії російсько-турецької війни 1877—1878 рр. відновлено болгарську державність. Закладено основи модерної на той час держави, в якій періодика продовжує традиції преси попереднього періоду та відіграє важливу роль у суспільно-політичних процесах у країні.

Під час війни майже всі болгарські періодичні видання, які друкувалися у Туреччині, припинили виходити, за винятком еван-

гелістських, зокрема часопису «Зорниця». Короткий час видавалися дві газети в Цариграді та дві — у Бухаресті. Видання однієї з них, газети «Българин», 1879 р. перенесено в Русе. Продовжував виходити журнал «Славянско братство», який теж видавався у Бухаресті. Після закінчення війни, вже в новій державі, видавнича діяльність відновлюється. У Свіштофі починає виходити й відновлена Димитром Войніковим газета «Дунавска зора», яка виходила в 1867—1870 рр. у Браїлі, а в Пловдиві — перша заснована в Болгарії газета «Марица» (1878—1885), побачило світ також сім номерів журналу «Чистобългарска наковалня за сладкодумство» (1878), який редагував Іван Богоров.

1879 р. Берлінським конгресом Болгарію розділено на дві держави. Значну частину болгарських земель повернули Туреччині. Напрямок і пафос тогочасної публіцистики визначало прагнення до національного об'єднання. До Возз'єднання Князівства Болгарія зі Східною Румелією 6 вересня 1885 р. прагнення до територіального об'єднання болгарської нації — одна з великих тем та ліній поділу в орієнтації політиків, зокрема у Східній Румелії.

Ще під час Установчих зборів було помітно політичну поляризацію у поглядах народних обранців. Вона призвела до виокремлення двох течій — ліберальної та консервативної. Ці течії оформилися у політичні партії, кожна з яких видавала або підтримувала певні періодичні видання. Основною характерною рисою болгарської періодики після Визволення стала її швидка політизація та поляризація. Це сильніше проявилось серед видань, які виходили у Князівстві, де зосереджувалося політичне життя. Загальний тон полеміки на сторінках періодики гострий, навіть скандальний. Загалом, видання короткотривалі, часто представлені лише декількома номерами.

Газети ліберального спрямування переважали за кількістю. До Возз'єднання у Князівстві таких видань — понад 20, серед них — «Целокупна България», (1879—1880; 78 номерів; ред. П. Р. Славейков), «Независимост» (1880—1881; ред. Н. Сукнаров, К. Коєв, П. Каравелов, П. Р. Славейков, Др. Цанков), «Търновска конституция» (1884—1888; ред. П. Р. Славейков, П. Каравелов); видання Ліберальної партії: «Българско знаме» (1879; 24 номери; ред. П. Р. Славейков), «Телеграф» (1879—1881, Русе; ред. П. Пиргов,

С. Марковскі, Н. Живков; 1885, Силістра; 1887, Варна), «Светлина» (1882—1883, 1886; ред. — помірковані ліберали Др. Цанков, К. Помянов), «Народност» (1880 р. відновлена; ред. Ів. Касабов), «Съзнаньє» (1883—1884; 54 номери; ред. В. Радославов), «Свобода» (1883—1884; 32 номери; ред. Д. Мішев, непримиренні ліберали), «Народно събрание» (1884; 8 номерів; ред. Д. Петков), «Средец» (1884—1886; 162 номери; праві ліберали, ред. Ст. Данев), «Независимост» (1885; 6 номерів; ред. Д. Петков) та ін. Виходили друком також гумористичні й сатиричні видання, як-от: «Остен» (1879; 12 номерів; ред. П. Р. Славейков), «Свирка» (1883—1885; 46 номерів; ред. Д. Петков) та ін.

Відзначимо, що консервативних видань менше. Хоча не завжди, але їхній тон спокійніший, а мова стриманіша. Це, зокрема, такі видання: «Витоша» — перша газета консервативної партії (1879—1880; 98 номерів; ред. Т. Бурмов, М. Балабанов), «Български глас» (1879—1883; ред. Т. Бурмов, Ст. Михайловскі, Ів. Найденов, М. Балабанов та ін.), «Отечество» (1884—1885; 26 номерів; ред. Ат. П. Шопов, П. Кісімов), «Руссе» (1884—1886, Русе; 65 номерів; ред. П. Пиргов) та ін. Не бракувало також сатиричних газет, які підтримували консервативну партію: «Бодилник» (1880; 14 номерів; ред. П. Горбанов), «Дяволско шило» (1881; ред. М. Стефанович), «Решето» (1884—1885; 37 номерів; ред. Г. Л. Голчев) та ін.

Різноманітність ідейного тла суспільного розвитку окреслювалася такими виданнями, як: «Работник» (1881; 32 номери), «Братство» (1881—1882, 1884), «Напред!» (1885—1889) Г. А. Кирджієва, які пропагували ліберальні суспільні думки зі соціалістичним ухилом. Напередодні Возз'єднання Болгарії вийшла у світ і перша газета соціал-демократичного спрямування — «Журнал Съвременний показател» (1885).

У Князівстві Болгарія виходили також газети для турецького населення: «Тарла» (1882; 29 номерів; ред. Юсуф Алі бей) й «Дикат» (1883; 5 номерів; ред. Юсуф Алі бей). З'явилася і перша газета, яку редагувала жінка, — «Работа» (1882; ред. А. Головіна, російсько-болгарська). Деякі видання друкували тексти французькою мовою, а одне вийшло французькою — «La Bulgarie» (1882—1884, 1888—1897; ред. Оскар Іскендер).

Політичні чи сатиричні (що зазвичай означало політичні) газети та журнали Князівства найчастіше мали науково-популярне, освітнє

і дидактичне спрямування та пропонували популярну літературу. Це такі видання: «Наставник за учителя и родители» (1880—1881; 22 номери; ред. Іл. Блисков), «Здравец» (1881—1884; ред. А. Безеншек, Хр. Константинов, Т. Маринов), «Учителски вестник» (Русе, 1885; 12 номерів; ред. Іл. Блисков та ін.), «Венец» (1884—1886, 1890—1891; ред. Д. Коцов), «Народен учител» (Русе, 1883—1888, 1893; ред. В. Драгутін) та ін. З'явилися і перші спеціалізовані журнали, зокрема: «Медицинска сбирка» (1883—1884), «Здравие» (Варна, 1885—1887), «Медицинско списание» (Варна, 1885—1888; науково-популярне), «Древняя и новая България» (1880; 3 номери; ред. П. Оджаков; історико-науковий, судівсько-правничий, політико-суспільний). Вийшов у світ перший ілюстрований журнал «Българска илюстрация» (1880—1882; 21 номер; ред. Я. Ковачев), як і перший спеціалізований журнал «Домакин» (1884—1885; 18 номерів; ред. М. Георгієв), що друкував корисні популярні статті зі землеробства, тваринництва тощо. Єдине наукове видання — це відновлений журнал «Периодическо списание на Българското книжовно дружество» (1882—1910) — орган Болгарської академії наук, який згодом продовжив своє існування як «Списание на Българската академия на науките».

До Возз'єднання на сторінках болгарської періодики в Князівстві Болгарія зафіксувалися імена багатьох політиків та державних діячів. Окрім невтомного Петка Славейкова, який до кінця своїх днів залишався на журналістському посту як безкомпромісний демократ, болгарське культурне життя збагатилося публіцистичними, літературними творами і статтями на суспільно-політичні теми таких діячів, як З. Стоянов, Т. Бурмов, Гр. Начович, А. Константинов, Д. Петков [2, с. 339—431].

У Східній Румелії розвиток періодики подекуди відмінний від її розвитку в Князівстві Болгарія. Румелійські видання були менш чисельними, однак виходили у світ триваліший час. Як уже згадувалося, тут почала видаватися перша газета, заснована і надрукована в Болгарії, — «Марица» (1878—1885), що проіснувала до Возз'єднання. Тут виходили дві газети французькою мовою — двомовна «Положение» («La situation») (1882; 24 номери; ред. В. Нейчев) та «Echo des Balkans» (1885; 19 номерів; ред. Св. Міларов). З'явилися також перші спеціалізовані видання. Так, видавалися газети госпо-

дарського спрямування: економічне видання «Космополит» (1883; 2 номери; ред. Ів. Жилка (словак); землеробство, торгівля, індустрія) та сільськогосподарське видання «Земеделец» (Стара Загора, 1883—1885; 9 номерів; ред. Д. Наумов), а також «Работник», у якому висвітлювалися теми землеробства, індустрії, домашнього господарства (1885; 11 номерів; ред. К. Желязков). Засновувалися видання, присвячені проблемам адміністрування: «Съветник» (Слівен, 1881—1883, 1890; ред. П. Данчов, Хр. Векілські та ін.; питання адміністрації, благоустрою, освіти), «Общински лист» (1882—1885; 85 номерів). Започаткувалися також юридичні видання: «Законоведец» (1880; ред. Ф. Перец (хорват); законодавство, судочинство, адміністрація) і «Съдебен вестник» (1885; 20 номерів; ред. Д. Тончев).

Із періодикою у Східній Румелії тривалий час пов'язані імена двох видатних болгарських літературних та громадських діячів — Івана Вазова й Константина Величкова. Вони брали участь у редагуванні газет: «Народний глас» (1879—1885; 545 номерів; ред. Ст. Михайловські, К. Величков, Ів. Вазов), «Съединение» (30.12.1882 — 16.08.1885, 1886; 130 + 1 номер; ред. П. Берковські, К. Величков, Ів. Вазов та ін.), журналів: «Наука» (1881—1884; 36 номерів; ред. Ів. Вазов, К. Величков та ін.; художня література, суспільні науки та ін.), «Зора» (березень—серпень 1885; ред. Ів. Вазов, К. Величков; продовжувач журналу «Наука») [2, с. 431—466].

Загалом за сім років від Визволення до Возз'єднання у двох болгарських державах виходило 111 періодичних видань, із них у Князівстві Болгарія — 56 газет і 26 журналів, у Східній Румелії — 22 газети і 7 журналів [2, с. 489].

Після Возз'єднання посилювався процес концентрації друкованих видань у Софії — столиці об'єднаних болгарських земель. Періодика продовжила основні напрями свого розвитку, окреслені в попередньому періоді. Політична кон'юнктура й надалі позначалася на кількісному та якісному складі преси. До кінця XIX ст. стара дво-партійна система, яка складалася із Ліберальної та Консервативної партій, розшарувалася, були засновані нові Соціал-демократична партія (1891 р.) та Землеробський союз (1899 р.). Кожна з партій, що існували до цього моменту, представлена своїм друкованим органом: Демократична партія — газетами «Знаме» (1894—1898) і «Пряпорец» (1898—1932), Народно-ліберальна — газетами «Свобо-

да» (1886—1920) і «Нов век», Ліберальна партія — газетою «Народни права», Прогресивно-ліберальна партія — газетами «Съгласие» і «България», Народна партія — газетою «Мир», БРСДП — газетами «Социалист», «Народ», «Работнически вестник», журналом «Ново време», БЗНС — газетою «Земеделска защита».

На сторінках періодичних видань відтворювалося професійне, громадське та культурне розшарування суспільства. Виникали видання різних професійних спільнот — лікарських, медичних, аптекарських: «Медицинска беседа» (1894—1914; Софія, Відін, Русе), «Медицински преглед» (1895—1900), «Летописи на лекарский съюз в България» (1903—1950), «Фармацевтичен преглед» (1898—1900) та ін., а також урядовців, друкарів та працівників телеграфно-поштових станцій; засновувалися педагогічні та вчительські газети: «Учител» (1893—1914), «Учителски другар» (1895—1898), «Съзнание» (1898—1934), «Училищен преглед» (1896—1949; видання міністерства народної освіти) та ін.; юридичні: «Юридическо списание» (1880-ті — 1899), «Юридически преглед» (1893—1915), «Списание на юридическото дружество» (1901—1915) та ін.; військові: «Военен журнал» (1888—1944; видання військового міністерства), «Военни известия» (1892—1914) та ін.; сільськогосподарські: «Орало» (1908—1949), який згодом отримав назву «Земеделие» (1908—1949); видання, присвячені селу: «Селски вестник» (1893—1908), «Справедливост» (Стара Загора, 1909—1902). Почали виходити 9 рекламних газет, зокрема французькою і німецькою мовами. Збільшилася кількість видань для дітей, призабутих після Визволення: «Младина» (Шумен; Русе; Тирново; Габрово; Казанлик; Пловдив, 1891—1915), журнал «Звездица» (1892—1914), газета «Детоводител» (1886—1995) та ін. З'явилися перші видання для жінок: «Женски свят» (Варна, 1893—1898), «Българка» (Чирпан, 1896—1903), «Женски глас» (1899—1944) та ін.; близько 20 гумористичних видань, але вони зазвичай виходили кількома номерами і припиняли існування [5, с. 457—573].

Важливим явищем у культурному житті молоді болгарської держави були журнали, спрямовані на розвиток культури, літератури, науки, мистецтва, пов'язані зі суспільно-політичною та економічною проблематикою. Це такі журнали, як: «Мисъл» (1892—1908), «Български преглед» (1893—1900), «Летописи» (1899—1905), «Бъл-

гарська збірка» (1894—1915), «Искусство» (1895—1899), науково-популярний журнал «Живот» (1897—1899) та ін. [5, с. 69—496].

Наприкінці XIX ст. болгарська періодика демонструє значну різноманітність. І хоча багато видань не довготривали у часі, вона відображає бурхливий розвиток, шукання та динамічний стан болгарського суспільства в молодій державі.

Українство в останній чверті XIX ст. продовжувало жити, розділене у межах двох великих сусідніх імперій — Російської та Австро-Угорської. 1878 р. в Західній Україні виходило 10 видань. Деякі з них — москвофільського спрямування: «Слово» (1861—1887; ред. Б. Дідицький), «Страхопудь» (Відень, 1880; Львів, 1863—1886; ред. Й. Ливчак), «Наука» (1871—1906; ред. І. Наумович: Коломия і Львів, 1871—1886; Відень, 1896—1901; Чернівці, 1902; Львів, 1906), «Пролом» (1880—1882; ред. О. Марков), «Новий Пролом» (1883—1887, додаток до «Пролому»; ред. О. Марков), «Галичанин» (1883—1918; ред. О. Марков), «Червона Русь» (1888—1891; ред. О. Марков), «Ластівка» (1869—1881, додаток для дітей до «Учителя», від 1875 — самостійний журнал; ред. М. Клемертович). Менші за кількістю народівські видання: «Правда» (1867—1872, 1872—1880; ред. Л. Лукашевич, І. Микита, А. Вахнянин; 1872; ред. О. Огоновський; відновлена за сприяння київської Громади), «Батьківщина» (1879—1889; ред. М. Желиховський; перший український сільський журнал).

У досліджуваній період у Західній Україні, зокрема в Галичині, простежувалося зростання творчого потенціалу та національної самосвідомості українського суспільства, що позначалося на розвитку періодики. 1873 р. у Львові створено Товариство ім. Шевченка (згодом — НТШ), яке, по суті, перетворилося на першу українську національну академію наук. Окрім плідної та різноманітної наукової діяльності, Товариство зробило помітний внесок у розвиток української періодики, підтримуючи три важливих періодичних видання — газету «Діло», журнали «Зоря» і «Літературно-науковий вістник» («ЛНВ»).

1880 р. розпочалося видання «Діла» (1880—1905) — одного з небагатьох справді українських пресодруків та впродовж тривалого часу єдиної суспільно-політичної газети. Вона стає важливим фактором в українському суспільному житті, трибуном загальноукра-

їнської проблематики й ідеології, що відстоював українське питання у двобій з викликами часу — польською та москвофільською пропагандою. У різний час її співробітниками були такі видатні українські інтелектуали й громадські діячі, як І. Франко, Ю. Романчук, К. Левицький, В. Щурат, М. Лозинський, М. Грушевський, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, М. Комаров, І. Липа та ін.

1880 р. почав виходити серйозний літературно-науковий журнал «Зоря» (1880—1897; ред. О. Партицький). На його сторінках друкувалися твори відомих авторів — Б. Грінченка, М. Грушевського, О. Кониського, М. Коцюбинського, О. Левицького, Б. Лепкого, І. Нечуя-Левицького, Олени Пчілки, Лесі Українки, І. Франка, В. Щурата та ін. У журналі функціонували розділи з історії, мемуарів та спогадів, етнографії, археології, бібліографії, економіки. Останніми роками існування журналу окремих його розділ присвячено дослідженню творчості Т. Шевченка. Як додаток до журналу видавалася також «Бібліотека Зорі», де публікувалися літературні твори й наукові дослідження. Від 1885 р. журнал перейшов у власність НТШ. Упродовж 1890—1896 рр. «Зоря» набула широкої популярності в царській Росії, де мала понад 400 передплатників. Таким чином, журнал став справді всеукраїнським виданням — як за тематикою, так і за розповсюдженням. Цей факт привернув увагу російської адміністрації, і журнал заборонили у Росії.

1898 р., після припинення виходу «Зорі», її спадкоємцем став «ЛНВ» (1898—1913), тісно пов'язаний з діяльністю професора-історика М. Грушевського. За його редагування часопис займав чільне місце в українському літературному та науковому житті й перетворився в один із найважливіших органів української журналістики. Крім літературного, літературно-критичного та науково-дослідницького, багатим був і публіцистичний розділ журналу. В ньому відображалися різні аспекти повсякденного суспільного життя, відстоювалися національні інтереси, пропагувався дух солідарності та близькості між українцями, захищалася ідея їхньої національної єдності. 1901 р. передплату на цей часопис у Росії було заборонено, а 1907 р., після скасування заборони на український друк, редакцію «ЛНВ» перенесено до Києва.

Журнал «Правда», який припинив існування 1880 р., у 1888 р. відновлено як літературно-наукове та публіцистичне видання. Він

зайняв компромісну позицію стосовно польської політики щодо українських національних інтересів. Після того, як М. Драгоманов, І. Франко та ін. відмовилися від співпраці з журналом, серед його співробітників нараховувалося більше східноукраїнських представників, аніж західноукраїнських. Журнал цікавий літературно-науковою та інформаційною частиною — у ньому друкувалися романи й оповідання, розвідки, літературно-критичні праці, історичні огляди, етнографічні матеріали, мемуари тощо. «Правда» зробила крок на шляху до об'єднання українських сил на національно-культурній основі.

1892 р. НТШ розпочав видання «Наукових записок». Завдяки внеску в дослідження української історії та культури, а також у розвиток природничих і точних наук та їхньої термінології вони стали надзвичайно важливим явищем у житті не лише західних українців.

90-ті рр. XIX ст. у Галичині відзначаються диференціацією політичного життя, створенням партій. Ідеї Української національно-демократичної партії обстоює газета «Діло». Католицький русько-народний союз має свій орган — газету «Руслан», яка посіла гідне місце в історії української преси кінця XIX ст. Ця газета друкувала художні твори, наукові розвідки, спогади, кореспонденцію.

Розвиток українського радикального й соціалістичного друку тісно пов'язаний з іменем М. Драгоманова, який видавав у Женеві журнал «Громада» (1878—1881). Із громадською та літературною діяльністю І. Франка, так само як із впливом М. Драгоманова, пов'язані часописи «Друг» (1874—1877) і «Громадський друг» (1878; 2 номери), збірники «Дзвін» і «Молот», ілюстрований літературно-політичний журнал «Світ» (1881—1882; 21 номер), журнал «Товариш» (1888; 2 номери) — літературно-наукове видання радикального напрямку університетської молоді у Львові.

1890 р. відновилося видання газети радикального спрямування, яка стала органом Української радикальної партії (УРП). Це була газета «Народ» (1890—1895; ред. І. Франко, М. Павлик), що ставила за мету розгляд суспільно-економічних питань, життя робітників і селян у Європі, соціалістичного й просвітницького руху. Існування видання пов'язано з полярними відгуками й оцінками різних таборів у суспільстві. І знову І. Франко став одним із тих, хто продовжив «Народ» виданнями «Життє і слово» (1894—1896; спочатку — ча-

сопис, наприкінці — збірник), «Радикал» (1895—1896), «Громадський голос» (1895—1918 і далі; центральний орган УРП). Коли з УРП виокремилося марксистське угруповання, її трибуною стала газета «Robotnyk» (1897—1900), а після її оформлення в Українську соціал-демократичну партію — газета «Воля» (1900—1907).

1900 р. молодий соціалістичний рух в Україні створив Революційну українську партію (РУП), першим органом якої став журнал «Гасло» (1902—1903). Часопис «Селянин» (1903) — також видання РУП — адресувався читачам села. Цього ж 1903 р. РУП зробила своїм органом популярну газету створеної 1900 р. Української соціалістичної партії п. н. «Добра новина». Наступного року натомість починає виходити газета «Праця» (1904—1905), яка перетворилася у загальнопартійний орган. Після розколу РУП, унаслідок якого виникли дві нові організації — Українська соціал-демократична робітничка партія й Український соціал-демократичний союз, останній почав видання свого органу — газети «Правда» (1905).

Загалом, упродовж досліджуваного 30-річного періоду в Галичині нараховувалося майже 30 новостворених періодичних видань [3, с. 101—190].

На Буковині початок української преси покладено 1870 р. тижневим часописом «Буковинская зоря» (1870; 16 номерів; ред. І. Глібовицький), який прагнув, на зразок галицьких видань, публікувати поезію й історичні та етнографічні дослідження, але не зумів стати голосом народного життя. Короткотривалим було також існування журналів «Сільський господар» і «Родимий листок», які мали схожу долю. Аж 1885 р. у Чернівцях почав виходити політичний і літературний журнал «Буковина» (1885—1914; ред. Ю. Федькович, С. Дашкевич, О. Попович, С. Смаль-Стоцький та ін.) — двотижневик, пізніше — щоденник. Це видання стало піонером громадсько-політичної преси на цих землях. Воно друкувало також додатки — літературно-науковий збірник «Зерна» і газету «Неділя», яка від 1893 р. виходила як ілюстрований літературний тижневик.

З кінця 90-х рр. ХІХ ст. на Буковині друкувалися й видання, які сповідували радикально-соціалістичні й соціал-демократичні ідеї, наприклад: «Праця», «Земля и воля», «Борба». Загалом, упродовж цього 30-річного періоду від часу виникнення журналу «Буковина» до початку Першої світової війни, повідомляє А. Животко, виходило 30 видань [3, с. 179].

На Закарпатті перша ластівка періодики — це журнал «Свет» (1867—1871), що виходив в Ужгороді. Часопис не набув популярності, бо видавався штучною і схоластичною, далекою від народної, мовою, а також через свою нецікаву для читача проблематику. 1871 р. він був реформований у журнал «Новий свет» (1871—1873), після припинення його видання почав виходити журнал «Карпати» (1873—1876) угорської орієнтації. Від 1897 р. виходив журнал «Наука» (1897—1914), який поступово став захисником української культури. Від 1907 р. редакція журналу започаткувала видання популярного ілюстрованого додатка «Село» [3, с. 181—182].

У Східній Україні, яка перебувала під владою Російської імперії, в останній чверті XIX ст. обмеження за Емським указом значно вплинули на розвиток української періодики. Про силу заборони свідчить той факт, що українська періодика в Росії була практично відсутня. У 80-х рр. XIX ст. на цих теренах з'явилися лише декілька неперіодичних видань: альманахи «Луна» (Київ, 1881), «Рада» (Київ, 1883), науковий збірник «Нива» (Одеса, 1885), збірник художньої літератури «Степ» (Херсон, 1886), альманах «Складка» (Харків, 1887—1888).

Єдине періодичне видання — літературно-науковий часопис «Киевская старина» (1882—1907; останній рік виходу — п. н. «Україна»), який відіграв важливу роль у розвитку української культури в умовах Російської імперії. «Киевская старина» об'єднувала широке коло співробітників, видатних українських учених та громадських діячів не лише зі східних та західних українських земель, а й поза ними. На сторінках «Киевской старины» друкувалися В. Антонович, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Костомаров, А. Кримський, О. Лазаревський, К. Михальчук, В. Перетц, Б. Познанський, О. Потебня, Т. Рильський, М. Старицький, М. Сумцов, І. Франко, О. Яворницький та багато ін. Тут публікувалися історичні праці, розвідки з історії української літератури й журналістики, етнографічні матеріали, біографії та бібліографії, кореспонденція, спогади, щоденники, записки. 1890 р. редакція отримала дозвіл на друкування творів художньої літератури. Водночас у виданні почали з'являтися повідомлення зі щоденного життя, звучати публіцистика. Так українське суспільство нарешті отримало свій орган, який став єдиним прихистком для української літератури

та вперше — для критики й публіцистики. Журнал зазнав багатьох труднощів і перешкод з боку цензури. Особливо вороже сприймалися слова «Україна», «січ», «козак», зрештою, усе, що могло нагадувати про українську незалежність [3, с. 108—111].

Оглянутий матеріал дає підстави узагальнити, що остаточне порівняння болгарських та українських періодичних видань у два останніх десятиліття XIX ст. неможливе через велику різницю у стані розвитку періодики у двох країнах.

Після звільнення від турецького гніту 1878 р. Болгарія стала на шлях самостійного державного розвитку після кількасотлітньої перерви. Преса новоутвореної держави вже не натрапляла на перешкоди часів Османської імперії. Вона розвивалася згідно з новими умовами на території держави і в дусі часу, політичної кон'юнктури та духовних шукань суспільства. Хоча багато видань були короткотривалими, їхнє виникнення було необхідним, тож вони, виконуючи своє призначення, внесли свою лепту у розвиток болгарського суспільства. Незважаючи на виразну тенденцію до зосередження політичного й культурного життя держави в столиці — Софії (особливо після 1886 р.), існувало чимало регіональних видань різних напрямів. Спостерігалася також політична й партійна диференціація друку. Розшарування суспільства, ускладнення соціальної структури й виникнення професійних організацій сприяло заснуванню диференційованих професійних видань. Питання виховання й освіти дітей, так само як і проблеми жіноцтва, не залишалися поза увагою преси. Розвиваються періодичні видання культурного спрямування, видання, присвячені літературі, критиці, суспільним та економічним питанням. Тогочасна болгарська періодика відтворювала стан і динаміку розвитку держави загалом.

Західноукраїнське суспільство, яке існувало у межах Австро-Угорщини, мало змогу скористатися відносно ліберальними умовами в імперії та власними силами розвивати різнобічний друк, хоча відсутність незалежної держави вагомо позначалася на суспільних процесах. У Галичині виходили друком поважні видання літературного, культурного, наукового й публіцистичного спрямування, що суттєво сприяли піднесенню національної самосвідомості, зростанню інтелектуального потенціалу та задоволенню духовних потреб українства. Вони засвідчують також політичне й соціальне розшарування суспільства.

У цьому сенсі можна порівнювати болгарську й західноукраїнську періодику дослідженого періоду. Кількість видань у Західній Україні значно менша, ніж болгарських, але різноманітність та якість деяких з них дозволяє простежити спільні моменти у їхньому розвитку.

У Східній Україні українська періодика була найменш розвинута. Репресивна політика царського режиму щодо української мови й культури згубно позначилася на поступі не лише української преси, літератури, освіти, культури, мови, а й українського суспільства загалом. Духовна й інтелектуальна енергія східноукраїнського суспільства змогла реалізуватися тільки в декількох літературних і наукових збірниках та одному науково-літературному часописі. У тогочасній Росії взагалі не могло йтися про політичну, професійну чи будь-яку іншу диференційованість преси через відсутність самої преси.

Огляд продукції значно меншого за кількістю українського населення в Австро-Угорщині може викликати лише глибокий жаль з приводу втрачених часу та можливостей для розгортання інтелектуального й духовного потенціалу східноукраїнського суспільства.

Загалом, стан української періодики в останній чверті XIX ст. відтворює стан розвитку українського суспільства. Треба відзначити як єдино можливу тоді в Росії переважно наукову та літературну спрямованість видань. Українці вступили в нове XX століття розділеними, без власної держави, спраглими до возз'єднання та солідарності, однак з великими розбіжностями, зумовленими специфічними особливостями державних, політичних, історичних та культурних традицій, що панували на територіях, де вони проживали.

1. *Боршуків Г.* История на българската журналистика 1844—1877, 1878—1885 / Г. Боршуків. — София, 1965.
2. *Боршуків Г.* История на българската журналистика 1844—1877, 1878—1885 / Г. Боршуків. — 3-то изд. — София, 2000.
3. *Животко А.* Історія української преси / А. Животко. — К., 1999.
4. *Стаменова А.* Периодични издания в България и Украина до 1878 г. / А. Стаменова // Славяните и Европа : VIII национални славистични четения 2005. Софийски университет «Св. Кл. Охридски» / състав. : М. Младенова, Е. Дараданова. — София, 2007. — С. 204—209.
5. *Топенчаров В.* Българската журналистика 1885—1903 / В. Топенчаров. — 2-ро изд. — София, 1983.